

Rostysław Kramar
Uniwersytet Warszawski

Folklor polityczny w czasopismach emigracji ukraińskiej wydawanych w międzywojennej Polsce

Ukraiński folklor polityczny XX wieku stał się przedmiotem wnikliwej analizy naukowej dopiero w latach 90. Wcześniej – w okresie istnienia ZSRR – władze komunistyczne traktowały go jako przejaw nielojalnego czy wręcz wrogiego stosunku do ustroju sowieckiego, dlatego wykonawców takiego folkloru prześladowano i represjonowano¹. Według większości współczesnych badaczy zajmujących się politycznym folklorem pierwsze publikacje ukraińskiej antysowieckiej twórczości ludowej pojawiły się dopiero w latach 40. i 50. XX wieku. Zgodnie zaznaczają oni, że pionierskie skromne antologie ukraińskich antysowieckich dowcipów oraz piosenek satyrycznych zostały opublikowane po II wojnie światowej w krajach Europy Zachodniej oraz Ameryki Południowej [Луцько 2010, 151; Кирчів 2010, 141; Мельниченко 2014, 40–41]. Były to tomiki przygotowane i wydane staraniami ukraińskiej emigracji politycznej [Сенько 1947; Сенько 1953; Сенько 1956; Семенко 1964]. Ponieważ na Ukrainie możliwość zbierania i naukowego opracowania antysowieckiego folkloru pojawiła się dopiero po rozpadzie ZSRR, nieliczne skromne antologie wydane w połowie XX wieku mają dla badaczy ogromną wartość źródłową. Jak zaznacza Roman Kyrchiw, historyk ukraińskiego folkloru XX wieku, zakazana w czasach ZSRR polityczna twórczość ludowa, szczególnie z lat 20., zachowała się jedynie fragmentarycznie. Przypuszcza on jednak, że celowe poszukiwania zbieraczy-folklorystów mogą jeszcze przynieść pewne odkrycia nieznanych dotąd materiałów źródłowych [Кирчів 2010, 120].

Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na kwestię, która wciąż pozostaje na marginesie zainteresowania naukowego folklorystów zajmujących się ukraińską antysowiecką ustną twórczością ludową, a mianowicie na fakt, że wczesne publikacje folkloru politycznego można spotkać już w okresie międzywojennym

¹ W ostatnich latach w Rosji i na Ukrainie pojawiły się publikacje na temat represji wobec popularyzatorów folkloru politycznego w ZSRR. W latach 30–50. XX w. do więzień trafiło wielu obywateli sowieckich skazanych na podstawie artykułu 58–10 Kodeksu karnego ZSSR za „antysowiecką propagandę”, która polegać miała na opowiadaniu dowcipów czy śpiewaniu satyrycznych piosenek wyśmiewających ustrój i władze komunistyczną [Сенько 1998, 121–123; Дем'ян 2003, 19–21; *Русский политический фольклор...* 2013, 54–58].

– na łamach prasy wydawanej przez emigrację, m.in. w Polsce. W opublikowanych dotychczas artykułach naukowych i monografiach poświęconych ukraińskiemu folklorowi politycznemu faktycznie nie uwzględnia się satyry ludowej z prasy emigracyjnej. Wynika to zapewne z tej przyczyny, że wydawane przez społeczność emigracyjną czasopisma przez dłuższy czas były niedostępne dla badaczy interesujących się ukraińskim folklorem politycznym, ponieważ egzemplarze, które się zachowały, w dużej mierze znajdują się w różnych archiwach w Polsce i Czechach (np. w zbiorach Biblioteki Narodowej i Biblioteki Publicznej w Warszawie czy Biblioteki Słowiańskiej w Pradze).

Materiałom folklorystycznym opublikowanym w latach 20. i 30. XX wieku warto przyjrzeć się z kilku powodów. Przede wszystkim pokazują one, że kwestie nastrojów społecznych odzwierciedlone w twórczości ludowej interesowały intelektualistów ukraińskich już w pierwszych latach istnienia folkloru antysowieckiego. Poza tym teksty publikowanych wówczas dowcipów i piosenek satyrycznych dają możliwość ustalenia czasu powstania i rozpowszechnienia pewnych popularnych w politycznym folklorze tematów i motywów, co pozwala bardziej precyzyjnie usystematyzować zebrany przez badaczy materiał.

Folklor na łamach prasy wydawanej w obozach internowanych

Niektóre przykłady antyradzieckiej twórczości ludowej pojawiają się w publikacjach ukraińskiej emigracji politycznej już na początku lat 20. XX wieku, przede wszystkim w Polsce i Czechosłowacji. Właśnie w tych krajach po przegranej wojnie Ukraińskiej Republiki Ludowej z bolszewicką Rosją w latach 1920–1921 znalazła się najliczniejsza grupa ukraińskich emigrantów – w sumie około 30 tys. osób [Тинченко 2011, 147]. Wówczas w obu państwach publikowano dziesiątki ukraińskich czasopism (co prawda, niektóre z tych tytułów prasowych ukazywały się nieregularnie albo w ogóle były jednorazowe). Marianna Sawka w monografii poświęconej ukraińskiej prasie emigracyjnej w międzywojennej Czechosłowacji wymienia około 177 tytułów czasopism [Савка 2002, 5]. Z kolei Emilian Wiszka, badacz ukraińskiej emigracji w międzywojennej Polsce, opracował listę 164 tytułów emigracyjnych o najrozmaitszej tematyce. Zaznacza on, że trzecią co do liczebności grupą tematyczną czasopism emigracyjnych były wydawnictwa satyryczno-humorystyczne, wydawane zwłaszcza w obozach internowania żołnierzy Armii URL [Wiszka 2001, 100]. Badacz podkreśla, że właśnie w obozach z ich smutną rzeczywistością było szczególne zapotrzebowanie na prasę o takim profilu. Jak wyliczył E. Wiszka, 15% emigracyjnej prasy wydawanej w międzywojennej Polsce stanowiły „łatwe do wyodrębnienia pisma satyryczno-humorystyczne” [Wiszka 2001, 78].

Tego typu gazety, tygodniki, miesięczniki i kwartalniki chętnie publikowały ludową satyrę. Charakterystyczne jest to, że wydawcy praskiego magazynu „Реп’ях” w kolumnie redakcyjnej podkreślili: „«Реп’ях» czepia się wszystkiego szkodliwego, śmiesznego, istniejącego w życiu politycznym i publicznym Ukrainy i reszty świata. «Реп’ях» tymczasowo wychodzi w Pradze – aż do ewakuacji komuny z Kijowa” [„Реп’ях” 1930, 4–5, 10]. Natomiast redaktorzy wydawanego w polskim Piotrkowie (obecnie Piotrkowie Trybunalskim) ściennego dziennika humoru i satyry „BCIM” w pierwszym numerze gazety umieścili wymowne motto: „Śmiejemy się – nie płaczemy”. Wśród czasopism satyryczno-humorystycznych, wydawanych przez emigrantów w Polsce, na łamach których pojawiały się utwory folklorystyczne lub polityczna satyra oparta na ludowych motywach, warto wymienić np. „Колючки” (pol. *kolce*, Tarnów–Kalisz–Warszawa od 1921 z przerwami do 1929), „Будяк” (pol. *ošet*, Łańcut od 1920 do 1921), „ВЗАД” (pol. *w tylek*, Tuchola 1920), „BCIM” (pol. *wszystkim*, Piotrków Trybunalski 1921), „ОКО” (pol. *oko*, Kalisz 1921), „Окріп” (pol. *wrzątek*, Aleksandrów Kujawski 1921) itd. Niestety, w archiwach zachowała się tylko część emigracyjnych tytułów prasowych, dlatego też dokładne treści niektórych z nich pozostają badaczom nieznane.

Wśród utworów antysowieckich, opublikowanych przez wydawnictwa emigracyjne w okresie międzywojennym, przeważa satyra ludowa, przede wszystkim dowcipy, w mniejszym stopniu, tzw. czastuszki (krótkie prześmiewcze piosenki). Warto zaznaczyć, że w prasie obozowej, czyli wydawanej na początku lat 20. w obozach internowanych, pojawiało się sporo satyrycznych utworów o cechach folklorystycznych, które pokazywały ówczesną codzienność uciekinierów z Ukrainy. Typowe sytuacje z życia obozowiczów – brak pieniędzy, ubrań i żywności, pretensje do przełożonych, tęsknota za rodzimym krajem – dawały bogaty materiał do powstania swoistego folkloru obozowego, którego próbki pojawiały się na łamach tamtejszej prasy. Wiązanka monostrof, wydanych w jednym z numerów czasopiśma „Колючки”, tak formą, jak i stylem przypomina ludowe piosenki satyryczne:

Хто на нарах, на горі,
Хто ліг прямо на поріг,
Голод, холод, сльози, жах,
Смерть скрегоче – чорний жах. [Колючки 1921, 4, 3]

Wielokrotnie obozowicze, opisując otaczającą ich rzeczywistość, przerabiają popularne utwory ludowe, jak np. żartobliwą piosenkę *Ой куме, куме* (*Oj kume, kume*). Na jej kanwie powstała zabawna *Ченстохівська пісня* (*Częstochowska piosenka*), która wyśmiewa nieporadność emigracyjnej administracji oraz porządki panujące w obozach:

Покладім зуби ми на полицю,
 Не буде грошей ще й у п'ятницю,
 Не піду, куме, я на роботу,
 Бо навряд, будуть і в суботу. [Колючки 1921, 5–6, 7]

Prasa obozowa chętnie publikowała popularne wśród internowanych żołnierzy wierszyki albo piosenki (przeważnie anonimowego autorstwa), które reagowały na aktualne dla obozowiczów wydarzenia. Na przykład, w odpowiedzi na propozycję złożoną internowanym zaciągnięcia się do francuskiej Legii Cudzoziemskiej pojawiły się tak trafne i prześmiewcze monostrofy, że w jednym z numerów „Колючки” wydano je na pierwszej stronie:

Їхав, їхав на Париж,
 У Алжир дістався,
 Ані їсти, ані пити,
 Та ще й обірвавсья. [Колючки 1923, 9, 1]

Należy zaznaczyć, że emigracyjni satyrycy i karykaturzyści chętnie wykorzystywali w swojej pracy typowe motywy ukraińskiego folkloru politycznego. Dość często dowcipy czy piosenki satyryczne ilustrowane były odpowiednimi karykaturami.

Antysowiecki folklor w międzywojennej prasie emigracyjnej

Utwory folklorystyczne o tematyce antysowieckiej pojawiają się w międzywojennej prasie emigracyjnej już w czasopiśmie obozowych. Czasami na jednej stronie obok siebie znajdują się piosenki satyryczne albo dowcipy zarówno o życiu w obozie, jak i bolszewickiej rzeczywistości na Ukrainie [Колючки 1921, 5–6, 7].

Zazwyczaj tematyka antysowieckich utworów folklorystycznych publikowanych w czasopiśmie emigracyjnych była bliska tej, która funkcjonowała na Ukrainie sowieckiej. Przede wszystkim była to ludowa satyra wyśmiewająca komunistycznych przywódców oraz sowiecką politykę gospodarczą, narodową i kulturalną.

Charakterystyczne jest, że satyryczna twórczość ludowa pojawiała się regularnie na łamach nie tylko czasopism humorystycznych, lecz także społeczno-politycznych, a nawet wyspecjalizowanych, jak np. w kwartalniku weteranów wojennych „Український інвалід” wydawanym w Kaliszu w latach 1926–1931. Wiele emigracyjnych gazet ukraińskich regularnie publikowało przykłady małych gatunków folklorystycznych na stronach poświęconych kulturze i rozrywce, a czasami w specjalnych rubrykach, takich jak: *Z sowieckich dowcipów* („Реп'ях”), *Z sowieckiej Ukrainy* („Колючки”), *Lud o bolszewikach* („За народ”) itp. Dość rzadko wraz

z publikacjami przykładów folkloru w czasopismach umieszczano informacje o tym, kto dostarczył redakcji dowcip czy piosenkę, z jakiego regionu na Ukrainie utwór pochodził lub kto go wykonywał.

Czasami autorzy tekstów dziennikarskich wykorzystywali antysowiecki folklor jako ilustrację do przedstawienia realiów życia w ZSRR. Na przykład, w artykule o sowieckiej kolektywizacji, opublikowanym w 1931 roku w czasopiśmie „Табор”, wydawanym w latach 1923–1939 w Kaliszu i Warszawie, przedstawiono próbkę ludowej satyry, której towarzyszy komentarz autora: „To, co naprawdę dzieje się w kołchozach, pokazuje piosenka wykonywana przez «kołchoźników» w jednym z kołchozów w obwodzie Czernihowskim”:

В колективі добре жить
Десять робить, сто лежить,
А як сонце припече,
То й тих десять утече. [Табор 1931, 15, 106]

Na podstawie analizy publikacji folkloru w międzywojennych czasopismach emigracyjnych można wywnioskować, że zainteresowanie antysowiecką twórczością ludową wśród ukraińskich emigrantów politycznych pojawiło się już we wczesnych latach ich pobytu na obczyźnie. Można wysnuć przypuszczenie, że ówczesny folklor polityczny przenikał z sowieckiej Ukrainy do środowisk emigranckich wraz z osobami, które w latach 20. przekraczały sowiecko-polską granicę w sposób legalny czy nielegalny, a w latach 30. przeważnie nielegalny – uciekając przed głodem i represjami. Niektóre antybolszewickie utwory satyryczne powstały już w okresie istnienia Ukraińskiej Republiki Ludowej, co wskazywałoby na to, że emigranci przechowywali je w swojej pamięci. Na przykład, w 1921 roku na łamach czasopisma „Колючки”, wydawanego przez internowanych w Polsce ukraińskich żołnierzy, publikowano satyryczne miniatury, które odnosiły się do epizodów wojny ukraińsko-bolszewickiej w latach 1917–1921. W jednym z numerów czasopisma umieszczono wariant popularnej na Ukrainie antysowieckiej czastuszki z charakterystycznym początkiem o jabłuszku:

Ой, яблучко, куди ж ти котишся,
Большовички, чого вам хочеться?
Захотілось вам взяти Україну,
Покажете ви живо нам спину! [Колючки 1921, 5–6, 7]

Ulubionymi obiektami satyry ludowej publikowanej w czasopismach emigracyjnych byli komunistyczni przywódcy: Włodzimierz Lenin i Józef Stalin. Warianty jednego z najbardziej popularnych antyradzieckich dowcipów o W. Leninie, który

po śmierci próbuje przedostać się do nieba albo przynajmniej do piekła, pojawiają się w różnych publikacjach emigracyjnych [Мельниченко 2014, 168]. Na przykład, kwartalnik „Український інвалід” w 1929 roku między innymi opublikował dowcip o Włodzimierzu Leninie, którego diabli nie puścili do piekła, zaś zmieszany apostoł Piotr otworzył przed nim niebiańskie bramy i przepuścił do Karola Marksa jako „odsetki od kapitału” [„Український інвалід” 1929, 24–27, 68]. Natomiast w Pradze w satyrycznym czasopiśmie „Репя’х” na początku 1930 roku umieszczono dowcip o tym, jak „odsetki od kapitału” wciśnięto czartowi, który strzegł bramy piekielne [Репя’х 1930, 3, 3]. Podobne dowcipy znaleźć możemy w *Dzienniku* profesora Serhija Jefremowa z lat 20. oraz w powojennych publikacjach emigracyjnych. Co prawda, W. Lenin figuruje tam jako „barachło Marksa” [Єфремов 1997, 62; Семенко 1992, 47].

Wśród bohaterów satyry ludowej, która pojawiała się na stronach emigracyjnych czasopism, nie brakowało też innych przedstawicieli komunistycznego „panteonu”, w szczególności: Lwa Trockiego, Klimenta Woroszyłowa, Siemiona Budionego, Wiaczesława Mołotowa, Nikity Chruszczowa. W folklorystycznym świecie „na opak” sowieccy „bogowie” nie są mądrzy i sprawiedliwi, jak to twierdziła komunistyczna propaganda, lecz żałośni i śmieszni. Efekt komiczny powstaje dzięki sprawdzonym środkom ludowego humoru, w którym kwestionuje się istniejące w państwie prawo oraz hierarchię społeczną. W jednej z czastuszek W. Mołotowowi i J. Stalinowi, czyli czołowym działaczom sowieckim zaproponowano, by spojrzeli na źle załatane z tylnej strony spodnie zubożalego obywatela:

Подивися, Молотов,
Як я штани полатав,
Тільки... залишив,
Щоб ся Сталін подивив.

Folklor publikowany na łamach czasopism emigracyjnych desakralizuje najważniejsze symbole komunistyczne, jak np. hymn *Internacjonal*. Uroczysta pierwsza linijka tej pieśni w dowcipie z „Ukraińskiego inwalidy” zyskała nowe znaczenie:

Czerwony Generał Trocki własnym pociągiem leci do Jekaterynosławia. Zanim zasy-pia nakazuje czerwoarmiście, aby obudził go o ósmej. Zbliża się wyznaczona pora. Czerwoarmista jest w rozpaczy, bo nie wie, jak delikatnie obudzić wodza. Wreszcie postanowił, że najlepiej będzie zrobić to, śpiewając *Internacjonal* więc zaczął: „Wyklęty, powstań ludu ziemi!” [„Український інвалід” 1930, 28–30, 94]².

² Tu i dalej tłumaczenia dowcipów na język polski w przekładzie autora artykułu.

Zauważalną grupą tematyczną politycznego folkloru opublikowanego w czasopismach ukraińskich w latach międzywojennych jest satyra wyśmiewająca nieskuteczny i zbiurokratyzowany ustrój sowiecki, reżim tyranii i nepotyzmu na najwyższych szczeblach władz bolszewickich. Charakterystyczny pod tym względem jest dowcip zauważony przez emigrantów politycznych zarówno w Polsce, jak Czechosłowacji, o tym jak święci Łukasz, Eliaasz, Paweł i Mojżesz w imieniu Boga, udają się do Związku Radzieckiego, aby dowiedzieć się czym jest komunizm. Według tego dowcipu CzeKa zaaresztowało trzech wysłanników niebios, jedynie Mojżesz dobrze się urządził w sowieckim rządzie [„Український інвалід” 1929, 24–27, 68; „Реп’ях” 1930, 3, 3]. Wydaje się, że dowcipy, które odwołują się do postaci biblijnych nieprzypadkowo pojawiały się na łamach czasopism emigracyjnych. Nie wykluczone, że emigranci widzieli w tego typu folklorze satyrę na absurdalność komunistycznych pretensji na majestat i boskość. Ciekawym przykładem dowcipu tego typu jest żart o sporze między adwokatem, chirurgiem, budowniczym i bolszewikiem, którzy dyskutują na temat, który zawód pojawił się jako pierwszy. Spór wygrał bolszewik z tej przyczyny, że to komuniści stworzyli chaos [„Український інвалід” 1929, 19–23, 88].

Z kolei satyryczne miniatury opublikowane w czasopiśmie „Реп’ях” przypominają rozpowszechnione w ZSRR czastuszki wyśmiewające szybką karierę niedouczonej i niekompetentnych urzędników:

Przed rewolucją – krawcowa, bosa i brudny fartuch; podczas wojny – pielęgniarka, białe płaszcz i pulchne policzki; a za komuny – dyplomatką, rewolwer, gwiazda i lakierowane buty z cholewami” (*До революції – швачка, боса і брудна запаска. За війни – сестриця, білий плащ і пухкі лиця. За комуни – дипломатка, револьвер, зізда і лякові чоботята*) [„Реп’ях” 1930, 2, 8].

Ośla naiwność i łatwowierność obywateli radzieckich jest obiektem sarkazmu w dowcipie o pielgrzymce zwierząt domowych do W. Lenina. Kobyła, krowa i osioł domagają się dodatkowych porcji żywności. Dwoje pierwszych zwierząt uzasadnia swoje żądanie ciężką pracą, podczas gdy osioł ma inne wyjaśnienie: „Gdyby nie nasze osły, to sowioci nie utrzymaliby się nawet dwa dni” [„Реп’ях” 1930, 3, 4].

Niektóre dowcipy przedstawiają uogólniony obraz relacji ignoranckiej i aroganckiej władzy sowieckiej z krajami Zachodu:

Do jednego z amerykańskich miliarderów w Nowym Jorku przyszedł bolszewicki przedstawiciel handlowy i zaczął przekonywać Amerykanina, by ten włożył pieniądze w sowiecki przemysł.

– My – powiedział przedstawiciel handlowy mamy rozmaite bogactwa – złoto, miedź, węgiel, ropę naftową, a pod ziemią są cenne rudy.

- Rozumiem, – odpowiada miliarder, – to wszystko jest pod ziemią. A co macie na ziemi?
- Nasz rząd komisarzy ludowych.
- No, to zanim nie będzie odwrotnie, nie dostaniecie ode mnie ani centa [„Реп’ях” 1930, 2, 5].

Redaktorzy czasopism emigracyjnych chętnie publikowali przykłady satyry ludowej, która wyśmiewa nieefektywną socjalistyczną gospodarkę planową, radzieckie ubóstwo i uderzające deficyty. Teksty te były rodzajem ludowego zaprzeczenia sowieckiej propagandzie, która zewsząd głosiła o niesłychanym dobrobycie w ZSRR. Na łamach emigracyjnej prasy ukraińskiej pojawiały się dowcipy o chronicznym braku pieniędzy (nawet papier, na którym drukują banknoty, dla bolszewików jest zbyt drogi); o rozmowach głodnych i ubogo ubranych chłopów z sytymi wodzami (J. Stalin pociesza, że w Ameryce Południowej ludzie chodzą nadzy, więc kołchoźnik zakłada, że tam bolszewicy „panują 30 lat”); o deficycie najbardziej podstawowych artykułów (zamiast mazi do wozów chłop wykorzystuje krowie ekskrementy, mówiąc przy tym: „Jakie władze – takie mazi” [Колючки 1929, 1, 9]).

Dla ludowej satyry publikowanej w latach 20. w prasie emigracyjnej typowe jest folklorystyczne przeciwstawianie idealizowanej przeszłości i głodnej sowieckiej teraźniejszości: „Kiedyś kobieta miała piersi jak poduszki, a teraz (przy sowietach) jak poszewki” [„Український інвалід” 1930, 28–30, 94]. Redaktorzy-emigranci nie pominęli politycznego folkloru który powstał w ZSRR podczas pierwszego planu pięcioletniego. W 1930 roku w czasopiśmie „Реп’ях” opublikowano następujący dowcip:

- Rok 1933 – koniec pięciolatki. Dwaj przyjaciele znajdują się na pokładzie samolotu, który jest przykładem industrializacji. Jeden pyta drugiego:
- Towarzyszu, dlaczego się tak śpieszysz?
 - Może słyszałeś, – mówi drugi, – czy w Kijowie mają na sprzedaż kilka jaj? [„Реп’ях” 1930, 4–5, 7].

Odrębną grupą tematyczną folkloru opublikowanego w latach 30. są rozposzechnione na Ukrainie sowieckiej satyryczne miniatury o życiu w kołchozie. Wśród wydrukowanych przykładów – dowcipy i czastuszki, w których winą za głód podczas kolektywizacji ukraińskiej wsi obarcza się komunistycznych przywódców – W. Lenina i J. Stalina.

Reasumując, można stwierdzić, że w latach 20. i 30. XX wieku przykłady ukraińskiego folkloru politycznego w miarę systematycznie pojawiały się na łamach emigracyjnej prasy, wydawanej m.in. w Polsce. W przeważającej części były to warianty dowcipów i piosenek rozpowszechnionych na sowieckiej Ukrainie w okresie

stalinizmu. Większość utworów ludowych opublikowanych w czasopismach emigracyjnych to ostra satyra na sowiecki system polityczny i gospodarczy, a także wodzów reżimu komunistycznego. Utwory folklorystyczne zawarte w różnych ukraińskich publikacjach są ciekawym dokumentem epoki stalinizmu na Ukrainie. Warto je zebrać i wydać w postaci osobnej antologii, zaopatrzonej we wstęp o charakterze naukowo-badawczym oraz komentarze i materiały ilustracyjne.

Bibliografia

- Dem`ân Grigorij. 2003. *Ukrains'ki povstans'ki pisni 1940–2000 rokiv*. L'viv: Galic'ka vidavniča spilka [Дем'ян Григорій. 2003. *Українські повстанські пісні 1940–2000 років*. Львів: Галицька видавнича спілка].
- Ėfremov Sergij. 1997. *Šodenniki. 1923–1929*. Kiïv: Gazeta Rada [Єфремов Сергій. 1997. *Щоденники. 1923–1929*. Київ: Газета Рада].
- Kirčiv Roman. 2010. *Dvadcâte stolittâ v ukrains'komu fol'klori*. L'viv: Ėnstitut narodoznavstva NAN Ukraïni [Кирчів Роман. 2010. *Двадцять століття в українському фольклорі*. Львів: Інститут народознавства НАН України].
- „Kolůčki” (Tarniv). 1921: 5–6 [„Колючки” (Тарнів). 1921: 5–6].
- „Kolůčki” (Tarniv). 1923: 9 [„Колючки” (Тарнів). 1923: 9].
- „Kolůčki” (Varšava). 1929: 1 (11) [„Колючки” (Варшава). 1929: 1 (11)].
- Lun'o Ėvgen. 2010. *Fol'klorna satira na Stalina âk organizatora j vinuvatcâ golodomoru*. Vip. 43. „Visnik L'vivs'kogo universitetu. Seriâ filologična”: 151–162 [Луньо Євген. 2010. *Фольклорна сатира на Сталіна як організатора й винуватця голодомору*. Вип. 4. „Вісник Львівського університету. Серія філологічна”: 151–162].
- Mel'ničenko Miša. 2014. *Sovetskij anekdot (ukazatel' sūžetov)*. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie [Мельниченко Миша. 2014. *Советский анекдот (указатель сюжетов)*. Москва: Новое литературное обозрение].
- „Rep`âh” (Praga). 1930. 15 lûtogo: 2 [„Реп'ях” (Прага). 1930. 15 лютого: 2].
- „Rep`âh” (Praga). 1930. 28 lûtogo: 3 [„Реп'ях” (Прага). 1930. 28 лютого: 3].
- „Rep`âh” (Praga). 1930. Berezen'–kviten': 4–5 [„Реп'ях” (Прага). 1930. Березень–квітень: 4–5].
- Russkij političeskij fol'klor. Issledovaniâ i publikacii*. 2013. Sost. Pančenko A. Moskva: Novoe izdatel'stvo [Русский политический фольклор. Исследования и публикации. 2013. Сост. Панченко А. Москва: Новое издательство].
- Savka Mar`âna. 2002. *Ukrains'ka emigracijna presa u Ćehoslovac'kij respubliki (20–30 ti rr XX st)*. L'viv: NAN Ukraïni. L'viv. nauk. b-ka im. V. Stefanika. Naukovo-doslid. centr periodiki [Савка Мар'яна. 2002. *Українська еміграційна преса у Чехословацькій республіці (20–30 ті рр XX ст)*. Львів: НАН України. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка. Науково-дослід. центр періодики].
- Semenko Ūrij. 1992. *Narodne slovo. Zbirnik sučasnoho ukrains'kogo fol'kloru*. L'viv: Večirná godina [Семенко Юрій. 1992. *Народне слово. Збірник сучасного українського фольклору*. Львів: Вечірня година].
- Sen'ko Grigorij. 1947. *Pravdivij ukrains'kij fol'klor pid sovitami*, ĉ. 1. Vinnipeg: Deševa biblioteka Novo-go šlâhu [Сенько Григорій. *Правдивий український фольклор під совітами*, ч. 1. Вінніпег: Дешева бібліотека Нового шляху].
- Sen'ko Grigorij. 1953. *Narodni pripovidki-častivki pro nacional'no-vizvol'nu borot'bu 1917–1921 rr*. Buenos-Ajres: Peremoga [Сенько Григорій. 1953. *Народні приповідки-частівки про національно-визвольну боротьбу 1917–1921 рр*. Буенос-Айрес: Перемога].

- Sen'ko Grigorij. 1956. *Pidsovêts'ki anekdoti*. Buenos-Ajres: Peremoga [Сенько Григорій. 1956. *Підсоветські анекдоти*. Буенос-Айрес: Перемога].
- Sen'ko Ivan. 1998. *Zemlâ z imenem. Kraêznavčî studii*. UŹgorod: UŹgorods'kij derŹavnij universitet [Сенько Іван. 1998. *Земля з іменем. Краєзнавчі студії*. Ужгород: Ужгородський державний університет].
- „Tabor” (VarŹava). 1931: 15 [„Табор” (Варшава). 1931: 15].
- Tinčenko Âroslav. 2011. *Oficers'kij korpus Armii Ukraïns'koï Narodnoï Respubliki (1917–1921). Kniga II*. Kiïv: Tempora [Тинченко Ярослав. 2011. *Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Книга II*. Київ: Темпора].
- „Ukraïns'kij invalid” (Kališ). 1929. 23 serpnâ: 19–23 [„Український інвалід” (Калиш). 1929. 23 серпня: 19–23].
- „Ukraïns'kij invalid” (Kališ). 1929. 25 grudnâ: 24–27 [„Український інвалід” (Калиш). 1929. 25 грудня: 24–27].
- „Ukraïns'kij invalid” (Kališ). 1930. 25 lipnâ: 28–30 [„Український інвалід” (Калиш). 1930. 25 липня: 28–30].
- Wiszka Emilian. 2001. *Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Summary

Political folklore in periodicals of Ukrainian emigration published in interwar Poland

The article is devoted to the Ukrainian political folklore which was published in the inter-war press of the Ukrainian emigration. Some emigrant journals were published in Poland. The pages of these publications published political folklore which was banned in the USSR. The early publications of the anti-Soviet people's satire have so far been poorly investigated by folklorists who were engaged in political folklore.

Key words: emigration, Ukraine, Poland, political, folklore, satire

Kontakt z Autorem:
rostyslav.kramar@gmail.com